

COMPARACIÓ ENTRE ELS TOPÒNIMS
APAREGUTS A *ONOMASTICON CATALONIAE*
II I III DE JOAN COROMINES, I EL CAPÍTOL
'TOPONÍMIA' DE LA MEVA TESI DOCTORAL
EL PARLAR CADAQUESENC

ERNESTA SALA

ONOMASTICON CATALONIAE, J. COROMINES, VOL. II

— *Alqueria*, Intentar donar nota de tots els llocs d'aquest nom fóra gairebé tan desassenyat com voler-ne donar dels de la nostra nebulosa. Em limito a algunes que han esdevingut nom d'un municipi o d'algun poblat, si és important en sentit estadístic o lingüístic.

L'Alqueria d'Asnar, poblet prop de Cocentaina (s.XVI).

L'Alqueria de la Comtessa, de l'Horta de Gandia, avui gran, però al segle XVI només tenia 12 cases de moriscos.

S'Alqueria Blanca poble de la costa E. de Mallorca...

S'Alqueria des Comte, perquè en la Reconquesta va tocar com a part del comte d'Empúries.

Els NLL Alqueria són propis del P. Valencià i les Illes, si bé també n'hi va haver en les encontrades del SO del Principat i encara n'hi he registrat alguns, bo i minvant, com més al NE.

En canvi, cal negar resoltament, per raó geogràfica, la possibilitat que aquest arabisme aparegui enlloc de la costa del cap de Creus; per més que trobo nota d'una grafia «s'Alqueria» en una llista de paratges costers de Cadaqués, designant una illeta i ensinada: no en tinc confirmació d'oïda i suposo que és derivat d'alga (car potser m'ho copiaren malament, amb q enlloc de g).

Un dim. «alqueriola» apareix en diverses comarques, amb lleu reducció i assimilació.

Curiola pda. de Juneda...la Curiola te.Albocàsser, les Curioles te.Vallada....

— *tesi doc. cad.*: s'Alqueria gran i s'Alqueria petita, platges situades al N de Portlligat tenen també un Puig de s'Alqueria, punta de s'Alqueria i també un illot de s'Alqueria, pertanyen a la Mar d'Avall.

— *alt,*

Apleguem ací noms que semblen ser derivats o compostos d'aquest mot romànic o del ll. *altus*.

De la seva forma mossàrab, com a nom de sengles altells o turons : l'Alto en el t.de Tales, i en el de Veo... La toponímia menor en aquests dos pobles és de llengua ben catalana, encara que ja molt propers a la frontera lingüística; seran, doncs, mossarabismes?

Crec que també hi hem d'aportar el basc «albo», costat, amb les seqüeles toponímiques que hi vol cercar Bertoldi.

— *tesi doc. cad.*: Puig Alt, toponímia del terme terrestre, situat al NNE (des de Cadaqués).

— *arena,*

He de renunciar, en edat avançada, a donar dades dels infinits NLL menors «Arenal» i «Arenes». En donaré, però, d'alguns derivats.

Arenal, p.ex. «Torre d'Arenal», te.Dènia. L'Arenal, Xàbia, Petrer, «s'Arenal» (Palma de Mallorca).

S'Arenella, platja de la costa N del port de Cadaqués; com a nom de la illeta que hi ha davant aqueixa mateixa platja, ja figura així en el S.XVIII, en el Derrotero de Tofiño (pàg. 148): probablement «arenetulla», el petit areny.

— *tesi doc. cad.*: Efectivament, la platja i la illeta són a la costa N, però des de molt més antigament que el segle XVIII, com pot comprovar-se en docs. anteriors.

— *l'altar,*

Com a nom de prominències rocoses, no és més que un derivat d'Alt, sense relació ni comparació amb cap l'altar o ara religiosos: l'Altà, rocassa a la vall urgellenca de Lavansa... En efecte, es dóna sovint el cas que s'apliqui a un coll de muntanya (al·ludint a l'ampit final del camí que hi puja per passar-hi: Coll dels Altàs, entre Santa Susana i el terme de Pineda).

Penya de l'Altar a Benigembla, al S. del poble, prop de la r. de Tàrbena.

En efecte, es dona sovint el cas que s'apliqui a un coll de muntanya.

— *tesi doc. cad.*: toponímia de la Mar d'Avall, «s'Altar i es Pali», «s'Arenella de Culip» (a la Mar d'Amunt), a prop del cap de Creus.

B

— *bací*,

Bací. Obi «cóm», especialment el d'una font; en plural, els Bacis, mot que no ha estat prou estudiat en la nostra tradició lexicogràfica.

En tot cas, és segur i queda ben establert que no és un mot emparentat amb la família de BASSA, sinó amb el grup complex de bací, fr. *bassin...* amb els quals cal sumar tota una sèrie de formes dialectals occitanes i altoitalianes.

— *bacora*,

De l'arabisme *bacora* o *albacora*, figa precoç, mena de figa-flor.

— *baix*,

No ens detenim en els exemples i derivats toponímics de baix, nombrosos i sense obscuritats; derivat del llatí *bassus* modificat amb metaplasma per la *x* de baixar.

En alguns rars casos, poden haver quedat romanalles de la forma pura llatina amb *-ss*. Com en el nom de coll Bas, colladeta i santuari en el te. de Carme (Anoia); cosa molt versemblant en aquest cas, en què s'ajusta visiblement a la situació i naturalesa del lloc...

El genèric topogràfic baixer, «paratge per on es baixa a través d'un cingle o escarpat» apareix fixat en toponímia dels Pirineus Or. i Cp. Tarr. Baixer de la Llosa entre Tivisa i Vandellós.

Encara és més freqüent en molts sectors dels Pirineus, especialment el Pirineu Bergadà; i en particular a l'alta vall del Vastareny.

D'aquí passa sovint a quedar fixat en plural: en ross., com a cognom o NP: Mas de'n «baixés»te. Prada. prop del Llescó i del Córrec de St. Jaume.

Potser no és estrany al mossàrab, en la forma Baixai, que correspondria a la seva fonètica, si bé només tinc una nota d'un «Corral del Baxai» cap a l'extrem NO del te. de Llúria; i com que ja és just a la frontera lingüística, pronunciat a la castellana: *babái*.

— *tesi doc. cad.*: Baix de «sa Llosa», a la sortida de Port-lligat, Bau de Sa Purrija, «es Pixat des Moro», a l'Illa de l'Encalladora, davant del cap de Creus.

— *barana,*

En toponímia, no sempre ha designat el passamà que defensa, en lloc elevat, sinó també el rotlló que encercla un indret. Pont de Baranes, ciutat de València, S.és un d'antic pel qual el camí o carrer de'n Corts passava la sèquia Fabiana.

D'aquí ve el nom de penyes, tan repetit: «Cavall o Penyal Baranat», pronunciació vulgaritzant de «bernát»: no contenen, com se sol creure el NP (ni hi ha cavall sinó eufemisme per carall, comparació de forma), sinó un derivat de barana, en el sentit de rodejat de timba.

Són molts, i en alguns ja els informants em deien a sotaveu, el nom indecent veritable a «a Carall Bernát» a Banyuls de la Marenda, i *id.* a Colera; un altre a Roses, que pot ser el mateix a qui al·ludeixen les afrontacions de Sant Pere de Roda, en els diplomes carolingis; tots arran de la costa, encara més es Carai Bernat, un dels illots de les Medes.

Els més divulgats, els grossos penyals a la carena de Motserat i a la de Sant: Llorenç de Munt... En aquests, l'eufemisme és antic, però es comprén que els monjos i ermitans de la muntanya de cap manera haurien posat el nom autèntic, i acolliren tot seguit l'eufèmica deformació popular, al·lusiva a la generalització folklòrica.

En altres llocs, la substitució n'ha fet amb un mot de sentit més objectiu: a Sóller es Penyal Bernat, rocassa vertical dins mar, prop de la badia. Es Cap Bernat, un dels rocosos promontoris de la costa d'Eivissa (te. de Sant Miquel de Balansat...).

— *tesi doc. cad.*: el Cavall Bernat de Norfeu (terme marítim de Roses).

— *barret,*

Encara que ja hem vist que en alguns NLL de la zona de substrat mossàrab pot venir d'una pronunciació arabitzant de l'adjectiu barrat o de combinacions de l'àr. *barr-*. En altres es deu tractar realment d'aplicacions figurades de la idea de «capell».

— *tesi doc. cad.*: top. Mar d'Avall, «el Barret de'n Sidro».

— *bau,*

DIEC (Institut d'Estudis Catalans). Qualsevol de les peces transversals que sostenen la coberta d'una nau.

DCVB, m. Cada una de les bigues que van col·locades de babord a estribord d'un vaixell i que serveix per lligar els costats del buc, donar-los resistència contra la pressió lateral de la mar i sostenir les taules d'una coberta.

— *tesi doc. cad.*: m. escull, roca que surt molt poc de l'aigua del mar, És perillós per a la navegació. Es localitza, sovint, a prop de la costa.

Exs. «Bau de s'Entrada de Galladera», «es Bau de fora s'Illa» (Illa de Portaló). Costa d'en terra: «bau des Cisternons», «Bau de's Mort», «Bau de sa Torre», «Bau d'abans de sa Fullola petita» (a prop de Tudela).

— *bergantí,*

«Lo Bergantí», és una de les illetes dels Columbrets (Peníscola); el Bergantí o Escull de St.Pere, enfora de Xàbia. Comparació amb la nau d'aquest nom. (DCVB) 2, m. barca lleugera, generalment de dos arbres, amb vergues i veles quadres; cast. *bergantín*, (occ., val.); vergantí (Palma).

— *tesi doc. cad.*: «es Bergantí» (també és una comparació amb la forma illa paral·lela a «es Cucurucuc» obrint la badia de Cadaqués.

— *birba, la*

Mas te. Port de la Selva, prop de la ratlla de Cadaqués i de la costa; i, allí a prop de la Riba des Birbenc és també cognom (Camprodon etc.).

— *blanc,*

Donarem només una selecció en termes abreviats, dels incomptables NLL que ostenten aquest adjectiu, i els seus derivats; i prescindint dels més clarament antroponímics (cal Blanc, mas Blanc...). En accidents orogràfics, bastants coll Blanc...Copiós: la Font Blanca (en lloc de l'arcaic Fontalba). Substantivat: La Blanca, les Blanques, el Blanquet, valencià.

Vist el caràcter oronímic, és probable herència mossàrab en Tossal blanco te. Culla.

— *tesi doc. cad.*: a l'Illa de l'Encalladora (a prop de cap de Creus), s'hi troba «la Blanca de Dalt» i el «Racó de la Blanca».

— *Blanes,*

La cabdal vila de la Costa Brava.

Doc. Ant. medieval 974, butlla papal assignada a St. Pere de Roda; després fou sufragània de Tordera, i després parròquia pròpia des de 1319; 1058 < castellum de Blanas > restituit per la comtessa Ermesenda al bisbe de Girona...

Ben a prop d'allí, a la platja de St. Francesc o Cala bona, a una llosa formant la llinda del portal de la capella, es llegia; «en lo any 1681, a 3 de Des., los senyors de l'Almadrava de Cala Bona erigiren aquesta capella per a Culto de St. Francisco Xavier.... com a patró de l'Almadrava».

— *tesi cad.*: Cala Bona , a la Mar d'Avall.

— *blau,*

L'adjectiu «blau» apareix sobretot en hidrònims: estany Blau d'Andorra, un altre a Isavarre, el Gorg Blau famós i embruixat, de Noedes. Cap de tan famós com el Gorg Blau mallorquí de sota Lluç.

— *boc,*

1) Noms on s'al·ludeix al mascle de les cabres i cabirols, la Rua del Boc, alta cornisa d'un tossal penyalós, on devien veure's cabirols o, altre temps, isards.

L'Horta del Boc té la Bastida del Canigó, Pla del Boc prop de Bell-lloc, Barba-Boc (Colera...)

2) del marisc boc, conegut més generalment en la forma bogo mall. i val. que és la modalitat mossàrab del mateix nom i Clot del Boc, en el costat oposat de la península, en te. de Roses, entre la Trona i la Capella, vora mar i en dos paratges independents.

— *tesi doc. cad.*: «el Clot del Boc» a la badia de Jóncols (ja al terme de Roses) igual «que la Trona i la Capella, tal com escriu J. Coromines.

— *boca,*

Derivats i compostos: Bassa de Boca te. Vilanova d'Alcolea. Bocal, desembocadura.

El Bocal del Tec, Argelers, vila vora la qual desemboca aquest riu. Derivats i compostos amb possible base toponímica.

— *tesi doc. cad.*: «ses Boquelles», pas de mar o freu a Portlligat te. Cadaqués.

— *boga,*

Fita termenal i nom de planta.

— *tesi doc. cad.*: nom de peix, la boga. Nom científic: *Boops Boops* L.

— *bol,*

Nom d'una de les platges de Calp, on els pescadors tiren llurs xarxes (bol). També els pescadors de Cadaqués feien el seu «bol».

— *bola*,

Noms que deuen venir d'un malnom o sobrenom, amb un sentit general com «el de les boles», el jugador de bola, etc. El meu informador, Pep Bola, de Polinyà de Xúquer. El mot n'ha conservat en la forma mossàrab pura.

A Cadaqués també hi ha «En Joan de la Bola» com a nom de família.

— *bòtil*,

Mot sobretot balear, d'origen mossàrab si bé no inoït fora d'allà, amb aquestes i altres variants. Tipus de botella amb el coll estret (DCVB 2) botella ampla amb el coll estret (Palma).

— *tesi doc. cad.*: (Lèxic) botella de pell per posar-hi el vi (ant.). Actualment, designa una figa grossa, caiguda a terra.

— *bresca*,

Llogaret agr. a Gerri, enlairat en la vessant E. de la Noguera Pallaresa. Un altre cas de comparació pot ser en Sa Bresca, fina petita a Binisalem. I un altre, en Brescó.

El brescó, cala on es pesca molt, a la costa E. del Golfet, te. Port de la Selva, cap a mig camí entre el Port i cap de Creus: oït al Port i també als terrassans d'allí i als de Cadaqués; així mateix, Josep Pla (*Guia de la Costa Brava*, pàg. 557).

— *buc*,

En toponímia, designa paratges en forma de concavitat: el rusc de les abelles; la corba d'una collada. El coll del Buc, per on puja cap a Espinelles el camí des de Sant Sadurní d'Osormort (1925).

Buc fou una antiga parròquia del Bisbat de Vic. A Mall. Buc o Pla de Buc, com diuen a Sta. Maria del Camí.

DCVB 1. Buc, m. Panxa, ventre; cast. buche. «Omplir es buc»: menjar (Men., Mall.).

1.a) El cos principal d'una nau o barca, sense els arbres ni les eixàrcies; cast. *casco*.

b) Per extensió, nau o barca grossa.

III/1. Tros de soca buida. 2. Rusc o cacera d'abelles (Ross., Vallespir, Conflent, Camprodon, Alt Empordà, Garrotxa, Gironès, Plana de Vic, Lluç Major, Valldemossa; cast. *colmena*).

A Cadaqués, s'usa com a cos principal d'una nau i també com a «rusc d'abelles»

— *buf*,

La major part, si no tots, dels noms que aplego ací, provenen de llocs, on es nota vent acanalat i especialment buf d'exhalacions més o menys subterrànies.

Els Bufadors, veral i mas te. de Port de la Selva. En el te. d'Olot, hi ha bastants indrets volcànics coneguts com bufadors.

— *tesi doc. cad.*: Davant de Cadaqués, «es Bufadors» és la muntanya situada davant del poble en direcció NE, per on bufa la tramuntana.

— *busca*,

«branquilló» i derivats. La Buscalla pda. te. Banyuls de la Marenda, prop d'Elmes.

C

— *cabàs*,

Es Cabàs, nom important i antic (ja apareix al mapa del cardenal Despuig) de Santa Maria del Camí (Mallorca).

DCVB 1. cabàs, m.1. Recipient d'espart o de llata de palma, de forma ovalada, amb dues anses, que serveix per tenir-hi gra, per tragar terra i per altres usos anàlegs (pir.or.occ.val.) cast. *capazo*.

— *tesi doc. cad.*: A Cadaqués és d'ús corrent en aquest sentit.

— *cabra*,

Poble ja antic, a la part septentrional i muntanyosa de l'Alt Camp de Tarragona, arran d'una collada per on aquesta comarca es comunica amb la Conca de Barberà.

— *tesi doc. cad.*: (Lèxic general): crustaci molt apreciat i abundant a les costes del cap de Creus, ara en recessió. De la família dels oxirrincs.

— *Cadaqués*,

La vila i port situats dins la badia de la costa oriental de la península del cap de Creus.

ETIM. No n'haescrit gaire sobre això; en tot cas, ben poc, o res, de sòlid i precís; val la pena citar el que digué Josep Pla, com a home sense prejudicis, i de sentit comú insubornable: «La etimologia desconocida, así como las circunstancias de su fundación. Algunos han afirmado que... proviene de un árbol, el

càdac, especie de enebro... En tiempos próximos de la guerra de sucesión, en los mapas franceses se llama el paraje Cap de Quers... significando quiers «roca o piedra» (guia de la Costa Brava pàgs. 400 u 447-8).

Contra això, comença d'haver-hi la greu raó que ja hi objecta Pla: no sols no es troba enlloc escrit, Cap de Quers, sinó que en la tirallonga de grafies antigues que acabem de documentar no hi cap rastre de *-p-* davant la *-d-*: i és clar que essent temps tan arcaics i conservadors com 1030 i d'una munió dels segles XI, XII, XIV, XVI hauria aparegut escrit *Capd* o *Cabd* en la major part, dels casos, sinó de tots.

Però encara és més forta la raó geogràfica, tant que tanca de cop: Cadaqués és un port, és una badia, és una vila, no pas un cap, i de cap manera no es troba en el cap de Creus, ni en cap promontori o cap, sinó en una entrada de mar, des d'allí fins al cap de Creus hi ha Portlligat, i un seguit de cales i puntes, però Cadaqués és al fons de la badia. És un ètim que nos'havia de declarar improbable, sinó impossible.

La derivació del nom de *càdec* recollida per Pla i altres és més sostenible. Jo mateix vaig rompre una llança a favor de la idea... No seria «Cadaquers» uns ginebrars, derivats de càdec? i acabo justificant aquest llençar-me a una proposta tan audaç... (pàg. 173).

Un hel·lenisme toponímic en terra catalana.

No hi pot haver escrúpul, essent a les costes. N'hi ha tot un rosari és versemblant que se'n pugui espigolar algun més en aquesta península del cap de Creus, claferta d'arcaïsmes toponímics (mal siguin més aviat cèltics o celtoides: Roda, Pení, Cullaró, Talabre-Tavallera). Començaríem per recordar els innombrables Farallons que rodegen les platges de tota la península.

A la badia de Cadaqués hi ha el nom Palicornia, on és fàcil oïr grec.

— *tesi doc. cad.*: *El parlar cadaquesenc* (Girona, 1992). D'acord amb el pare del Sr. Rahola i Sastre, a principis de segle, metge de Cadaqués, quan parla dels càdecs i un lloc de càdecs seria, un Cadaquers, com un lloc de sures (en cadaquesenc alzines sureres). Passada la Perafita, per la carretera, baixant a Cadaqués hi ha quasi un bosc d'aquelles alzines. Com que en cadaquesenc són sures, aquell espai es diu «Es Surers». Crec, doncs, que no hi ha cap dubte en relació a l'etimologia.

— *Calanans*,

És el nom d'una punta en el te. de Cadaqués i, segons sembla, també el d'una platja en el de Sant Feliu de Guíxols.

ETIM Cal notar d'antuvi que tant la descripció de Pla com la del mapa d'IGC resulta que no hi ha cap cala pròxima a la punta de Calanans, i per tant, el nom d'aquesta no pot representar un derivat del preromà «cala», d'on el català cala «entrada de mar». Però, d'altra banda, ja que les cales abunden a la costa empordanesa, és probable que cala hi hagi influït i és versemblant que el nom primitiu fos diferent.

— *Calders*,

És nom d'un municipi de la comarca del Bages, al NE de Manresa, a la vall de la riera de Calders. Prové del llatí «*caldarium*», calderó, vas de metall que hom aplica a certs estanys o un bassal, potser per la seva forma comparable a la d'una caldera; cf. olla «gorg», ben comú en la toponímia catalana. Notem que al llarg del curs de la R. de Calders, era, a l'època antiga, lloc pantanós, ple d'estanys, segons ques'esbrina dels documents antics.

— *tesi doc. cad.*: Calders, platja de la badia de Jóncols a prop de la Riera, que marca la partió entre Cadaqués i Roses.

— *Cambra*,

Completem aquí els nombrosos NLL provinents o derivats del llatí «camera», volta, cúpula, graner, que ja han estat estudiats.

Set Cambres, coves costeres d'Eivissa; les Cambres, partida de Ceret (mines), les Cambres, carrer de Cotlliure.

— *tesi doc. cad.*: Ses Cambres, a l'illa de l'Encalladora, a prop del cap de Creus.

— *Canet, Candell, Canadell*,

Aquests noms provenen dels derivats del llatí «*canna*», canya Canet de Rosselló, municipi del Rosselló, prop de Perpinyà, a la costa, entre la Tet i l'estany de Sant Nazari (dit també estany de Canet).

Candell, prové de «*cannetum*», lloc poblat de canyes, amb el sufix diminutiu *-ellu*.

Evolucionat *cannelletu*. Notem que «canadell» com a nom genèric significat «canyar» es dona en els documents del període arcaic.

A l'època medieval, en el Rosselló hi havia dues localitats amb aquest nom. Canadell, com a nom d'un paratge, apareix en dos moments de 1140 i 1154 relacionats amb el monestir d'Espirà d'Aglí, de l'antic priorat de Santa Maria d'Espirà.